

V kratkem časovnem sosledju notiramo že drugo temeljno delo o terri sigillati. Poleg Karnitscheve publikacije o sigillati iz Lauriaci smo dobili še šesti katalog z oblikovnim zakladom mojstrov v Rheinzabernu, in sicer takih, ki so delovali v tem središču med leti 120—240 (po Oswald-Pryceu). Delo je pripravil že Ludowici, izpopolnil in priredil pa ga je Friedrich Sprater. Ta je ohranil osnovno Ludowicijevo razdelitev in celo posvetilo je ostalo nespremenjeno.

Gotovo je za Arezzom največji antični center lončarstva Rheinzabern v spodnji Germaniji. Glede na idealno lego ob važni prometni žili, Renu, ter zaradi bližnje Donave je kmalu zasenčil ostala središča, kot Heiligenberg, Ittenweiler, Eschweilerhof in Blickweiler. Delitev dela v sami figulini je bila nov porok napredku in kontinuiteti ter je tako prispevala k pocenitvi izdelkov. Na izkušnjah prejšnjih stoletij se je vedno bolj razvijal proizvodni proces in razvil izvedence za posamezno delovno fazo. Ti specialisti so se delili v take, ki so krasili posodo, v izdelovalce kalupov, oblikovalce modelov, mešalce gline itd. Delo se je pospešilo in tovarne so dnevno izgotovile številne posode, razprostranjene celo preko meja imperija.

Z ogromnim delom, inventarizacijo in kategorizacijo celotnega gradiva, odkopanega v številnih lončarskih delavnicah, se je spoprijel W. Ludowici; res, da je imel pri delu ugodnosti, glavna je pač ta, da je kopal na lastnem posestvu in v bližnji sosesčini, kjer je zatem izbiral gradivo za gigantske kataloge. Po naključju je pri prvih izkopavanjih odkril 11 okroglih in 7 pravokotnih lončarskih peči z dragocenimi kosi modelov in številnimi fragmenti terre sigillate. Kasneje se je izkazalo, da je posod na tisoče. Zato se je namenil Ludowici izdati vse gradivo v katalogih. Sam je pripravil za tisk pet katalogov in zajel v njih mojstre, kolikor jih je zasledil na 13.000 s pečati zaznamovanih fragmentih, ter podal pri tem oblikovni zaklad mojstrov in časovno sosledje. V pripravljalnih delih ga je sredi dela zadela smrt leta 1929. Obdelavo so nato poverili H. Rickenu, ki se je izkazal že pri publiciranju tovrstnega gradiva iz tabora v Saalburgu. Delo je končal že leta 1942, vendar je izšel iz tiska šele katalog. Spremni tekst avtor zaključuje, toda ovira ga huda bolezen.

Glede na to, da hrani naša največja zbirka terre sigillate gradivo iz Rheinzaberna, mislimo pri tem na bogato zapuščino v ptujskem muzeju, je delo za nas že v tej obliki, brez vrednotenja v spremnem tekstu, zelo dragoceno še posebej, ker je ptujsko gradivo pretežno iz istega obdobja.

Peter Petru

Paul Karnitsch, *Die Reliefsigillata von Ovilava*, Schriftenreihe des Institutes für Landeskunde von Oberösterreich, Band 12; 79 strani teksta in 186 tabel ter zemljevid in kronološka tabela.

Ko je pred leti umrl vneti raziskovalec starožitnosti današnjega Welsa — *colonia Aurelia Antoniniana Ovilava* — F. Wiesinger, je zapustil veliko zbirko terre sigillate. Po njegovi smrti je kazalo, da bo zbirka ostala neobdelana, nakar se je lotil, na pobudo direktorja RKG v Frankfurtu dr. W. Schleiermacherja, tega velikega dela P. Karnitsch. Ne le, da je zamenjal prejšnje, za objavo neprimerne risbe s povsem novimi tabelami, marveč je moral spričo dvajsetletnega novega dotoka tovrstnega gradiva tudi v celoti spremeniti sistem obdelave. Pri gradivu, ki šteje skoraj poldrug tisoč ostalin, je bilo to težaško delo, s katerim pa je avtor dostojno počastil spomin Ferdinanda Wiesingerja, kateremu je knjigo tudi posvetil.

V pričujoči razpravi o okrašeni terri sigillati je skušal avtor podati tudi pregled izvora in importa z vsemi gospodarsko-ekonomskimi in historičnimi odnosi, zanimivimi za rast te antične kolonije. Prav zato je priložil knjigi zemljevid, v katerem podaja pregled poznanih izdelovalnih centrov terre sigillate, še posebej pa je označil tista mesta, ki so pošiljala terro sigillato v Ovilavo. S tem je ponazoril, kako dolgo pot so naredili izdelki od proizvajalca do odjemalca. Z naraščajočim importom sigillate v obdonavskih mestih moremo namreč razlagati tudi ekonomsko rast ter blagostanje teh provinc v srednjem cesarstvu. Znanstveno pomemben pa je priključek s kronološko tabelo, kjer podaja avtor ne le seznam lončarjev, ampak tudi časovno opredelitev njihovega delovanja. Podobne kronološke izvide so podali že drugi, vendar pa je Karnitsch prekosil vse po dokumen-

tirani in premišljeni podrobni časovni odreditvi, kjer je celo popravil dosedanje kronološke tabele Knorra, Oswalda, Comforta, Ohlenrota in Stanfield-Simpsonovo. Z mnogimi novimi, z novci datiranimi kosi okrašene terre sigillate, izdelane v Rheinzabernu, pa je celo zelo odločilno posegel k reviziji doslej veljavne kronologije materiala iz Rheinzaberna.

Pri obdelavi materije je avtor v uvodu razložil način izdelave terre sigillate in razvoj, po katerem se pojavi terra sigillata nekako v 4. stoletju pr. n. št. v Grčiji in se razširi po rimski okupaciji Helade v Italijo, kjer vzcvetita predvsem obe znani delavnici v Puteoliju in Arezzu. Med ustvarjalci izbornih posod velja posebej omeniti G. ATEIUSA. Delovanje tega lončarja je orisal Karnitsch v izčrpni analizi. Pomembno pa je tudi to, da prično nove delavnice v Obrenju proizvajati terro sigillato že v avgustovski dobi; predvsem obe manjši delavnici v vojaškem taboru v Xantenu in Moguntiacumu.

V nadaljnjem razvoju italске sigillate zavzema eno vidnejših mest aretinski mojster L. GELLIUS, ki je prvi prenehal uporabljati pravokotni pečat in ga zamenjal s *signatura in planta pedis*. Po drugi strani pa je prav ta mojster slovel po nalepkah na posodah.

Sočasno z uvajanjem novega pečata prične z delovanjem doslej še neodkrita figulina v Padski nižini, ki je prav za naše ozemlje izredno pomembna. Morda bi lahko po pričevanju Plinija, *n. h. XXXV, 160*, lokalizirali, kljub nekaterim pomislem P. Karnitscha, center padanske sigillate v Hadrijo na Padu. Spričo tega, da je v Sloveniji v zgodnjih rimskih fazah skoraj izključno le keramika tega centra, odpira to delo bodočemu študiju zgodnje sigillate pri nas še velike možnosti in seveda odgovor o morebitnem dogovoru med lončarskimi koncerni o območjih, na katerih so lahko prodajali svoje izdelke le posamezni lončarji iz strogo omejenih lončarskih središč.

O južnogalskih delavnicah podaja Karnitsch izčrpen pregled, vendar pa je gradiva v Welsu relativno manj kakor pa iz kasnejših srednjegalskih in renskih delavnic. Vznik novega središča razlaga Karnitsch z eksistenčno borbo lončarjev in z iskanjem novih tržišč. Tu prednjačijo predvsem delavnice v Lezouxu, Vichyju, Lubieju in Martres de Vevre. Med izdelovalci pa predvsem PATERNUS, ATTIANUS, CRICIRO, CENSORINUS, LAXTUCISSA, ALBUCIUS in CINNAMUS. Mnogo teh izdelovalcev srečujemo tudi v gornjegermanskih keramičnih centrih, ki so vzrastle po Domicianovi izgradnji limesa med gornjo Donavo in Renom. JANUARIUS, VERECUNDUS in predvsem mojster F ali izdelovalec »majhnega medaljona«, so tisti, ki jih srečujemo med gradivom Ovilave najbolj pogosto. Zato je P. Karnitsch posebej obdelal dejavnost mojstra F, ki ga, sicer z rezervo, istoveti z lončarjem TARTUSOM.

JANUARIUS pa je že okoli leta 140 n. št. zapustil Heiligenberg in se preselil v Rheinzabern. Bogata ležišča ila in ugodne prometne vezi so pripomogle, da je mesto postalo najpomembnejši proizvajalec terre sigillate vse do nenadne uničenja v letu 260.

Številne ostaline posod lončarjev, ki so delovali v Rheinzabernu, pa avtor ne razlaga le s pripravnejšo trgovinsko mrežo, ampak tudi z vzponom Ovilave. Medtem ko je do M. Avrela bil Virunum središče in glavno mesto Norika, se je v markomanskih vojnah prenesla upravna oblast na poveljnika v Ovilavi stacionirane legije, in ta preložitev je povzročila, da je del uradov bil v neposredni bližini legata in da je začelo življenje v Ovilavi še močneje utripati. Tudi v sosednjem Lauriacumu se je utaborila legija — *II. Italica*. Prav tu pa so nova izkopavanja veliko doprinesla h korekturi dosedanje kronologije, kajti s skrbno analizo odkritega gradiva so lahko ugotovili mnoge nove sklepe o kronologiji lončarjev iz Rheinzaberna. Reubelova in Oswaldova časovna opredelitev je, kot kažejo piščeva dognanja, postavljala višek delovanja posameznih lončarjev bolj zgodaj, kakor bi mogli glede na najdbe dokumentirati.

Tako so mogli ugotoviti, da je CERALIS deloval pred COMITALISom, verjetno sočasno z LATINIJem. Prav tako je z izdelki CERALISA IV, katerega lončenina mora biti starejša kot so izdelki v naslednji plasti odkritih črepov lončarja COMITALISA II in JOVENTIJA; ob fragmentu posode slednjega so našli namreč denar S. Severa iz leta 197—198. Delovanje lončarja LATINUSA moremo sedaj, po skrbnih opazovanjih pri izkopavanju v Lauriacumu, postaviti v 3. sto-

letje; še posebej, ker so našli ob fragmentih denar Elagabala in as Maximinusa Traxa. Končno pa je za mojstre iz Rheinaberna priložil avtor še posebno kronološko tabelo s seznamom vseh v Lauriacumu najdenih in z novci datiranih posod predvsem naslednjih lončarjev: JANUARIUS, CERIALIS V, COMITALIS II, COMITALIS III, COMITALIS VI, RESPECTUS, PRIMITIVUS III, PRIMITIVUS IV, JULIUS II, JULIANUS I in HELENIUS.¹

Interesantna je tudi najdba posode z vpraskanim napisom *Panna publica Ioviana*, ki jo je podarila skupnost mladinski organizaciji v Ovilavi.

Na koncu omenja avtor še lokalne delavnice, o katerih pa sedaj še ni dovolj podatkov, da bi jih mogli lokalizirati. Vendar pa je med fragmenti terre sigillate v Welsu tudi nekaj takih kosov, ki dajejo slutiti zelo zgodnje zametke panonskih in noriških lončarskih delavnic.

Po obsegu in konceptu ter predvsem z našemu gradivu zelo sorodnimi formami in lončarji predstavlja za nas Karnitscheva knjiga zelo dragocen pripomoček. Bogata kolekcija materiala in temeljito poznavanje terre sigillate z zahoda ustvarjajo iz knjige izvirno in pomembno tovrstno delo. Glede na to, da je včasih kos terre sigillate dragocena opora za točno klasifikacijo in datacijo najdišč in kulturnih plasti ter stratov, bi morala pričujoča knjiga stati na mizi slehernega izkopavalca antike.

Peter Petru

Pro Austria Romana, 1, 1951 — 10, 1960. Nachrichtenblatt für die Forschungsarbeit über die Römerzeit Oesterreichs. Herausgegeben von der Oesterreichischen Arbeitsgemeinschaft für Ur- und Frühgeschichte. Schriftleiter: Rudolf Noll.

Ob desetem letniku.

Pro Austria Romana je rokopisno tiskani dvomesečnik, ki ga izdaja združenje strokovnih delavcev za prazgodovino, antiko in zgodnji srednji vek v Avstriji, vodi pa ravnatelj dunajskega Umetnostno-zgodovinskega muzeja Rudolf Noll. Osnovna težnja publikacije je, prinašati pregledna in zaporedna poročila o preiskovanju antičnega obdobja v Avstriji. Sestavki so informativnega značaja, kratki. Vsebinska struktura časopisa je naslednja: 1. Poročila o delu, 2. Iz prakse, 3. Načrti za delo, 4. Poročila uredništva, 5. Posebna obvestila, 6. Personalna poročila, 7. Bibliografska priloga.

Časopis je avstrijskim arheologom priročnik tekočih problemov, raziskav in dognanj. Zaradi marsikaterega sestavka ali drobne najdbe, ki zlepa ne zagleda dneva v arheoloških revijah, in posebej še zaradi bibliografske priloge pa je dragocen tudi tujim delavcem na arheološkem področju, za nas posebej zaradi rednih notic s Koroškega.

Desetletni obstoj časopisa, ki je vzoren primer složnega sodelovanja arheologov neke dežele in občudovanja vrednega truda, ki ga urednik vlaga vanj, tudi mi z najboljšimi željami iskreno pozdravljamo.

J. Šašel

Robert Göbl, *Der römische Münzfund von Apetlon*. Eisenstadt 1954.

Avtor, ki nam je poznan predvsem po delih iz sasanidske numizmatike, je tokrat objavil manjši rimski depozit iz 3. stoletja. Najdba je obdelana na zelo skrajšan način; razdeljena je v dva dela, od katerih prvi obravnava obseg in stanje, drugi pa pomen in historično vrednost depozita.

Najdba je bila odkrita leta 1953 in je štela preko 361 kovancev, od katerih so trije denariji, ostali pa izključno antoniniani. Zakop datira pisec najkasneje v leto 260.

Katalog je sestavljen na zelo skrajšan, toda pregleden način. Pisec že upošteva kovnice Samosata in Viminacium ter neko nedoločeno kovnico izven Rima. Za Viminacium seveda še ni dokaza za tako zgoden obstoj (pod Decijem), vendar daje pisec prednost tej kovnici pred milansko, sledeč izvajanjem Pinka (*Aufbau* IV, 1936, 23). Posnemanja vredno je tudi pravilno imenovanje nekaterih vladarjev, kot Decius II., Quintus etc., namesto napačnega Herennius in Hostilianus, na kar je že pred časom tudi Elmer opozoril.